

**Методичні рекомендації
щодо особливостей викладання предмета «Захист України» в умовах
осередку в закладах професійної (професійно-технічної) освіти
у 2025 – 2026 навчальному році**

Організація освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період 40 до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 та інших нормативних документів.

Триває процес реформування викладання предмета «Захист України». У відповідності до наказу МОН від 08.08.2024 року № 1116 та змін до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти предмет «Захист України» має 2 години на тиждень для 10–11 класів замість 1,5–2 години (наказ МОН від 20 червня 2025 року № 890) Міністерство освіти і науки України затвердило модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Основна увага викладачів зосереджена на важливості практичної підготовки здобувачів освіти з урахуванням викликів сьогодення та якісного засвоєння необхідних компетентностей та навиків.

Внесення змін до структури та методики подання матеріалу здобувачам освіти спонукало до внесення суттєвих коректив до викладання предмета.

Для кращої адаптації роботи в умовах освітнього осередку перед викладачами стоїть ряд завдань, а саме:

- визначити відмінності при врахуванні проведення уроків та практичних занять;
- розробити навчальну програму на основі модельної програми та календарно-тематичний план на основі навчальної програми з урахуванням проведення заняття один раз на місяць;
- використовувати інформаційні технології при викладанні предмета;
- застосувати у навчання форму проведення тренінгів, що передбачено модельною програмою.

У великої кількості викладачів переважає розроблення календарно-тематичного плану використовуючи звичні підходи планування, тобто одна тема – один урок, а зважаючи на суворі реалії сьогодення потрібно

зосередити особливу увагу на темах, які не вивчалися на інших предметах, таких як історія, географія, громадянська освіта і можливо вважати достатнім проведення міжпредметних зв'язків та побудова іншого бачення вирішення проблем.

Переважна кількість викладачів предмета «Захист України» не є достатньо підготовленими до організації і проведення навчально-практичних і навчально-тренувальних занять в умовах восьмигодинного заняття, правильного розташування обладнання в осередку та дотримання безпекових норм.

Модельна програма з навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» є ключовим елементом комплексного оновлення предмета, спрямованого на формування в молоді національної ідентичності та навичок для захисту власного життя, відображає реалії та виклики, з якими стикається наша держава, розроблена з урахуванням досвіду і рекомендацій провідних експертів у сфері оборони, громадських організацій, освітян. Ця програма передбачає єдиний зміст для всього учнівства, незалежно від статі, що сприяє рівним можливостям у набутті важливих навичок. Зміст предмета охоплює широкий спектр тем, актуальних для розуміння сучасного світу, зокрема інноваційні технології, інформаційну безпеку та домедичну допомогу.

Основним та пріоритетним завданням є розвиток критичного мислення, вміння адаптуватися, реагувати та застосовувати важливо життєві навички з розумінням систем цінностей та вираженою позицією громадянської свідомості.

У 10 класі здобувачі освіти вивчають основи національної безпеки й оборони України, озброєння та військову техніку, мають змогу ознайомитися із принципами управління і планування, вивчатимуть озброєння. Значна увага приділяється практичним навикам, зокрема:

- орієнтування на місцевості;
- основи інженерної фортифікації,
- стрілецька підготовка;
- домедична допомога.

Зміст програми в 10 класі структуровано за шістьма модулями:

- «Основи національної безпеки й оборони»;
- «Основи планування та управління»;
- «Озброєння та військова техніка, стрілецька підготовка»;
- «Основи дій, комунікації та взаємодій у бою»;
- «Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація»;
- «Домедична допомога в умовах бою».

В 11 класі увага фокусується на розвитку військових технологій, особливостях інформаційної безпеки, поглибленні знань і вмінь з тактичної і стрілецької підготовки, домедичної допомоги. Важливим аспектом є вивчення методів захисту цивільного населення в кризових умовах, можливостей і способів оборони України.

Зміст програми в 11 класі також структуровано за шістьма модулями:

- «Військові технології та їхній розвиток»;
- «Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою»;
- «Інформаційна війна»;

- «Домедична допомога в умовах бою»;
- «Цивільне населення в кризових умовах»;
- «Планую майбутнє: особиста роль в обороні України».

Звертаємо вашу увагу на організацію освітнього процесу у формі проведення тренінгів в освітньому просторі осередка.

Викладання предмета «Захист України» спрямоване на реалізацію визначених у державному стандарті вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти із соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, які передбачають, що здобувач/ка освіти:

- розуміє важливість відстоювання суспільно-державних (національних) цінностей України, здатний самотійно знайти ефективну можливість захистити ці цінності у випадку посягання на них пропаганди та інформаційно-психологічних спеціальних операцій країни-агресора;
- турбується про особисте здоров'я та безпеку, уникає факторів ризику, реагує на фактори і діяльність, що становить загрозу для власного та суспільного життя, здоров'я, добробуту;
- визначає альтернативи, прогнозує наслідки, приймає рішення для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;
- усвідомлює цінність та дотримується здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики для здоров'я та суспільства;
- виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та інших осіб.

Зміст навчального матеріалу у програмі складається з двох частин: понятійного і діяльнісного. Види навчальної діяльності, що пропонуються для відпрацювання ключових життєвих умінь і навичок, мають рекомендаційний характер.

Інноваційні підходи до викладання оновленого предмета:

- оновлена програма розроблена з акцентом на практичних навичках;
- навчальний день раз на місяць, щоб глибше зануритися в матеріал та ефективніше відпрацьовувати практичні навички. Для цього створені спеціально обладнані осередки, де учні можуть практикувати набуті знання на новому технічному обладнанні;
- сучасне обладнання – осередки мають бути оснащені, зокрема, комп'ютерними симуляторами управління дронами, інтерактивними лазерними стрілецькими тренажерами та інструментами для опанування правил домедичної допомоги.

Модельна навчальна програма – самодостатній цілісний освітній продукт для досягнення відповідних до мети навчального предмета «Захист України». Вона надається до реалізації за допомогою різних навчальних матеріалів, а саме: підручників, навчальних посібників, а також індивідуального методичного забезпечення, у т.ч. й розробленого вчителем самотійно. Водночас усі модулі програми мають профорієнтаційне спрямування та можуть бути доповнені іншими навчальними предметами і курсами, зокрема й міжгалузевими інтегрованими рішеннями. Також окремі компоненти програми можуть бути основою для поглиблених модулів (компетентнісний потенціал курсів).

Для ефективного втілення програми перевага надається практичній спрямованості, інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам діяльності. Під час реалізації програми можливе використання таких форм освітньої діяльності, як навчальні екскурсії, проєкти, ігри тощо.

Безпека під час проведення занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є нормативна база та інструкції з безпеки для здобувачів освіти під час проведення різних форм практичних занять. Відповідальність за дотримання здобувачами освіти дотримання вимог безпеки на занятті покладається на викладача. Рекомендовано залучення досвідчених фахівців відповідних профілів під час проведення занять.

Модельна навчальна програма є основою для створення навчальної програми (робочої). Навчальна програма не має копіювати модельну.

На основі Державного стандарту розробляються типова освітня програма (державний рівень), модельні навчальні програми (авторські колективи із затвердженням Міністерством освіти і науки) та навчальні програми (можуть розроблятися окремими викладачами). У Державному стандарті для кожної освітньої галузі окреслена мета навчання з певного предмета. Далі йдуть групи результатів навчання: загальні, конкретні результати навчання і орієнтири для оцінювання. Основа будь-якої програми – формування наскрізних умінь:

- критичне та системне мислення;
- здатність співпрацювати з іншими людьми;
- ухвалювати рішення;
- оцінювати ризики;
- уміння конструктивно керувати емоціями;
- ініціативність;
- читання з розумінням;
- уміння висловлювати власну думку усно й письмово.

Наскрізні вміння стосуються кожної з визначених законом «Про освіту» компетентностей. Водночас кожна освітня галузь робить внесок у розвиток кожної компетентності (це називається компетентісним потенціалом освітньої галузі). У центрі уваги розробників програм також мають бути ціннісні орієнтири: унікальність кожної дитини, жодної дискримінації; формування цілісного світогляду; становлення вільної особистості; гармонійний фізичний і психоемоційний розвиток; добробут і безпека; утвердження людської гідності та доброчесності; визнання своєї ідентичності; активне громадянство.

Модельна навчальна програма визначає орієнтовну послідовність та окреслює очікувані результати навчання здобувачів освіти, тоді як навчальна програма конкретизує ці послідовності та результати й чітко їх визначає, даючи змогу перетворити її в більш чітку та зрозумілу.

Модельна програма визначає зміст предмета чи інтегрованого курсу, що викладається, а також різновиди діяльності здобувачів освіти. Навчальна ж програма описує це більш конкретно та детально. Так само модельна програма не визначає кількості годин викладання, тоді як навчальна визначає мінімальне

й максимальне навантаження з певного предмета чи курсу. Навчальну програму затверджує педрада закладу освіти, тоді як модельна програма затверджена Міністерством освіти і науки України.

Модельні програми формують зв'язок між очікуваними результатами, змістом навчання й різновидами навчальної діяльності. Вона не дає конкретних пояснень щодо викладання предмету, тому є широкий простір для авторської думки та креативу під час створення навчальних матеріалів. Тож будь-який авторський колектив чи окремі викладачами можуть розробляти навчальну програму й навчальні матеріали на основі модельної програми.

Автори модельної навчальної програми перетворюють орієнтири для оцінювання зі стандарту освіти в очікувані результати навчання, а також визначають зміст та різновиди навчальної діяльності.

Очікувані результати навчання – це результати, яких здобувачі освіти мають досягти на певному етапі освітнього процесу.

У модельній програмі результати навчання вибудовуються в певній логічній послідовності. І це головне завдання модельної програми – визначити послідовність досягнення очікуваних результатів, наприклад, у розрізі розділу чи теми. Укладач навчальної програми має продумати, у якій логічній послідовності відбуватиметься оволодіння темою. Наприклад, коли в стандарті бачимо орієнтир для оцінювання «модельне життєві ситуації, з виявами відповідальної і безвідповідальної поведінки у соціальному середовищі з урахуванням суспільних та особистих цінностей; визначає ймовірну модель розвитку небезпечних ситуацій та їхніх наслідків; прогнозує наслідки порушення правил техніки безпеки на робочому місці; обґрунтовує наслідки власних дій щодо безпеки й здоров'я та їхній вплив на навколишніх», у модельній програмі очікувані результати будуть прописані так: «володіє вміннями здійснювати аналіз розвитку небезпечних ситуацій зі зброєю та їх наслідків на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків; здійснює обґрунтування наслідків своїх дій зі зброєю щодо власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей; розуміє правила відповідального поводження зі зброєю та застосовує їх на практиці».

Модельна програма «не є остаточною, не з нею викладач подає матеріал та має подаватися із баченням не просто досягнення очікуваних результатів, а з прив'язкою цих результатів до певного часового проміжку». Це фіксується в навчальній програмі. Тому навчальні програми і складають переважно на рівні закладу освіти. Отже, саме тут відбувається подальша деталізація результатів навчання – від очікуваних результатів за розділом та темою (що визначає модельна програма) до очікуваних результатів кожного уроку.

Часто під час розроблення навчальних програм заклад бере за основу модельну програму, злегка адаптувавши її до своїх потреб, однак це не зовсім вірний шлях, оскільки такий підхід не враховує всіх переваг навчальних програм. Модельна програма повинна бути в навчальній програмі. Насамперед у модельних навчальних програмах не зазначається необхідна кількість годин на викладання теми. Слід відзначити, що тільки викладач розуміє, які теми треба викладати для повторення та закріплення вже пройденого, а які заняття будуть спрямовані на формування абсолютно нових знань та умінь.

Перед початком розроблення навчальної (робочої) програми викладач

повинен володіти певними знаннями, вміннями і цінностями.

Знання і розуміння: основних змін у підходах до викладання тем навчального предмета «Захист України» відповідно до прийняття нової модельної програми; змісту навчального матеріалу, його компетентнісного потенціалу та взаємозв'язку з іншими предметами/інтегрованими курсами.

Уміння: добирати різні методи й прийоми для організації навчання здобувачів освіти і способів представлення ними досягнутих результатів.

Цінності, ставлення: усвідомлення необхідності логічного структурування навчальної програми на основі модельної з урахуванням особливостей організації освітнього процесу в осередку (можливість змінювати послідовність вивчення тем у межах модуля та/або модулів, обсяг навчального часу на їх викладання тощо) .

Кожен модуль передбачає засвоєння і відпрацювання конкретних навичок з керування дронами, інформаційної безпеки, навігації, розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), стресо- та психологічної стійкості. Під час розробки навчальної програми та календарно-тематичного планування слід зосередити увагу саме на практичному складникові предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень). Керівник закладу освіти, де створено осередок, відповідальний за організацію та стан навчання, військово-патріотичного виховання, удосконалення матеріально-технічної бази, створення безпечних умов навчання.

Нормативно-законодавча та документальна база при викладанні предмета «Захист України» повинна включати в себе **модельну навчальну програму, навчальну програму, календарно-тематичний план, план проведення заняття.**

Здобувачі освіти, які належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю або має інші обмеження, що поширюються на відпрацювання практичних навичок, які передбачені програмою навчального предмета «Захист України», вивчають предмет за індивідуальним навчальним планом, який розробляє заклад освіти за поданою особистою письмовою заявою батьків (законних представників).

На основі затвердженої педагогічною радою навчальної програми викладач робить календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей здобувачів освіти.

Календарно-тематичне планування – це розподіл у часі окремих занять із урахуванням кількості годин, що визначаються навчальною програмою на кожен модуль та кожен тему та розкладу занять. Результатом такого планування має стати **календарно-тематичний план**, який складають у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел. Він може бути об'єднаним з навчальною програмою в один документ. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно- тематичних планів та планів-конспектів занять є індивідуальною справою викладача. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти, міста, району чи області не передбачено

законодавством. Під час розроблення календарно-тематичного та системи планування занять викладач самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі.

Для побудови освітнього процесу з урахуванням навчальних можливостей і потреб здобувачів освіти доцільно зберігати гнучкість календарно-тематичного плану протягом року і, за потреби, змінювати терміни опрацювання програмових тем відповідно до результатів засвоєння навчального матеріалу викладач може впродовж навчального року вносити зміни до календарно-тематичного плану відповідно до того, як здобувачі освіти засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів. Головним завданням для викладача є забезпечення досягнення здобувачами освіти **обов'язкових результатів навчання**, визначених Державним стандартом для певного циклу навчання. Обов'язкові результати навчання описані у Державному стандарті через конкретні результати та відповідні орієнтири для оцінювання і мають бути досягнуті протягом опанування навчального предмета чи інтегрованого курсу освітньої галузі. Тому надзвичайно важливого значення набуває розподіл конкретних освітніх результатів, визначених Державним стандартом, у межах навчального року на основі розробленої у закладі навчальної програми з предмета.

Враховуючи суттєві особливості викладання предмета «Захист України» в освітньому осередку (одне 6-годинне або 8-годинне заняття на місяць), викладачу необхідно звернути увагу на те, що, розробляючи навчально-тематичний план, не варто користуватися звичними для нього підходами планування: одна тема – одне заняття, оскільки у нових умовах потрібно враховувати вагомість і значущість кожної теми. Є теми, які вже знайомі здобувачам освіти, вивчалися ними в курсах історії, географії, громадянської освіти тощо. Навіщо ж на них виділяти цілу годину на занятті? Часто буває достатньо, спираючись на знання, провести міжпредметні зв'язки та побудувати в них нове бачення певної проблеми, витративши на цю тему 0,5 год. Але є теми, які учні ніколи не вивчали, і на них варто витратити 2, 3 або і більше годин. У календарно- тематичному плані доречно також зазначити форми вивчення певної теми на занятті (наприклад, тренінг, навчально-практичне заняття, навчально- тренувальне заняття тощо).

Кожне заняття розраховане на 6 або 8 годин, проводиться один раз на місяць. У кінці вивчення кожного модуля слід передбачити заходи щодо узагальнення вивченого матеріалу та оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів освіти. Можна застосувати варіант виконання здобувачами освіти контрольних/тестових завдань під час виконання самостійних робіт у період між проведеннями занять.

Звертаємо увагу на те що, важливим та необхідним під час календарно-тематичного планування викладач має продумати критерії, форми і методи оцінювання з урахуванням вимог Державного стандарту та рекомендацій Міністерства освіти і науки України. Кожна оцінка, що виставляється, повинна мати чітке обґрунтування та аргументацію, так як здобувачі освіти повинні бачити свої помилки та розуміти, над чим саме потрібно працювати у майбутньому.

Основними видами оцінювання є:

- 1) поточне;
- 2) модульне;
- 3) підсумкове за семестр;
- 4) підсумкове за рік.

Поточне оцінювання здійснюється на всіх етапах навчальної діяльності у формах: усного опитування здобувачів освіти щодо засвоєння навчального матеріалу, тестового контролю, виконання нормативних прийомів і вправ, письмових робіт, створення навчальних комп'ютерних (та іншого виду) моделей бойових дій і надзвичайних ситуацій, навчальних макетів (мішеней) та ін.

На необхідності поточного оцінювання на тому чи іншому занятті визначає викладач. Не є обов'язковою оцінка за роботу на тренінгу. Оцінку ж за виконання **нормативів** під час навчально-практичного (навчально-тренувального) заняття необхідно обов'язково виставляти в журнал. Здобувачі освіти повинні мати можливість виправити свій результат на наступних заняттях або на навчально-польових зборах.

Модульне оцінювання є обов'язковим для кожного модуля, оскільки основною структурною одиницею програми є модуль. Оцінка за модуль виставляється шляхом узагальнення поточних оцінок за теми модуля з урахуванням оцінок за виконання алгоритмів дій, нормативних прийомів і вправ, тестових завдань та інших письмових робіт. Найбільшу вагу в модульному оцінюванні мають тестові завдання, виконання нормативних прийомів та вправ на навчально-практичних, навчально-тренувальних заняттях і навчально-польових зборах.

Підсумкова оцінка за семестр виставляється на основі модульних оцінок.

Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових оцінок. Здобувач освіти має право поліпшити свою семестрову оцінку шляхом перездачі певних нормативів.

Звертаємо увагу, що у процесі розроблення критеріїв і норм оцінювання навчальних досягнень учнів доречно взяти за основу критерії, розроблені Міністерством освіти і науки України.

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти усіх типів є **навчально-практичні заняття**, які проводить викладач відповідно до календарно-тематичного планування, яке складене відповідно до навчальної програми, яка розроблена на основі модельної навчальної програми. У модельній програмі з навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» зазначено, що «Для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у тренінговій формі».

Методи навчання, які можна використовувати на тренінгах та інших заняттях, поділяють на усні (словесні), наочні й практичні.

Усні (словесні) методи навчання:

Розповідь – це короткий, образний виклад навчального матеріалу, що містить переважно фактичні дані. Під час розповіді використовуються прийоми: оповідання (логічно послідовне викладення матеріалу), опис

(словесна передача зовнішнього вигляду та будови озброєння й бойової техніки, ходу сполучення), міркування (логічно послідовний хід думок, висновків).

Лекція (мінілекція) – розгорнуте теоретичне повідомлення, аналіз викладеного матеріалу. Вона триваліша за розповідь, відрізняється послідовністю та повнотою викладу, залученням додаткового матеріалу, зв'язку із сучасністю. Такого виду метод застосовується переважно на тренінгах на першому його етапі

із сучасністю. Цей метод застосовується переважно на тренінгу на першому його етапі. Основні вимоги до лекції – переконливість матеріалу та її доступність.

Пояснення – це метод, основним завданням якого є виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей. Пояснення має бути переконливим і доказовим, спиратися на глибокі знання навчального матеріалу викладачем, на систематизовані та дидактично відпрацьовані факти та приклади, а також бути логічним послідовним у поєднанні з застосуванням інших методів навчання.

Бесіда – метод навчання у формі діалогу або у формі запитань і відповідей. Викладач завчасно розробляє систему запитань, чітко їх формулює, стежить, щоб вони були посилюючими для здобувачів освіти, водночас не підказували прямої відповіді та ставляться запитання одразу до всіх і дається час, щоб їх обміркувати. Надавати слово потрібно тим здобувачам освіти, які виявили бажання відповісти, але все таки треба залучати до розмови й пасивних. Оцінюючи знання, доцільно зробити короткий аналіз відповідей на запитання, обов'язково звернути увагу на позитивні та негативні моменти.

Наочні методи навчання

Показ – сукупність дій, за допомогою яких створюється наочний образ виконання вправи чи прийому. Цей метод застосовується під час вивчення різних розділів програми.

Демонстрація – метод наочності, при якому в освітньому процесі використовуються різні засоби площинної та об'ємної наочності, а також зразки зброї, техніки, приладів та іншого приладдя.

Практичні методи навчання

Вправа – це кількаразове усвідомлене повторення певних прийомів та дій із метою вироблення та удосконалення вмінь і навиків. За своїм характером використання вправ поділяється на три етапи: початковий, проміжний і заключний. На першому етапі прищеплюються вміння й навички правильного виконання дії чи прийому. На другому етапі якість виконання об'єднується із часовим нормативом. На заключному етапі виконання дії доводяться до автоматизму. Вправи в освітньому процесі мають важливе значення і для виховання здобувачів освіти. Вони формують у них високі морально-бойові та психологічні якості: високу дисципліну, ретельність, уважність, відповідальність, сміливість, наполегливість, ініціативність, кмітливість та ін., що необхідні для майбутнього захисника України.

Тренування – різновид вправи. Воно призначене для закріплення та удосконалення вже сформованих умінь та навиків. Тренування проводяться після вивчення прийому або дії та забезпечує високу швидкість і точність дій.

Самостійна робота – необхідний елемент навчання. Без самостійної

роботи неможливо розраховувати на міцне та глибоке засвоєння навчального матеріалу. Велика роль у підвищенні якості самостійної роботи належить її організації, визначенню обсягу завдання, контролю і наданню викладачем необхідної допомоги здобувачам освіти.

Метод поетапного формування знань, умінь та навиків полягає в застосуванні на заняттях зразкових схем дій або навчально-тренувальних карток, креслень, текстових вказівок, світлин тощо, які відображають логіку та послідовність практичної роботи.

Метод навчання за опорними конспектами полягає у тому, що навчальний матеріал викладається за допомогою опорних конспектів, графіків та схем (наприклад, види вогню та маневру).

Змагальний метод спрямований на розвиток у здобувачів освіти змагального духу, прагнення рівнятися на найкращих, надавати допомогу тим, хто відстає, і підтягувати їх до потрібного рівня. Змагальний метод застосовується на тренінгах, навчально-тренувальних заняттях, у процесі відпрацювання прийомів, виконання нормативів та під час військово-спортивних ігор.

Інтерактивні методи навчання – методи засвоєння знань і формування вмінь та навичок через сукупність особливим способом організованих навчально-пізнавальних дій, що полягають в активній взаємодії здобувачів освіти між собою та побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату. Викладач є виключно організатором процесу навчання, координатором та наставником.

Ігровий метод – виконання певних дій в умовах гри, у межах характерних для неї правил, арсеналу техніко-тактичних прийомів та ситуацій. Використання цього методу забезпечує високу емоційність заняття та пов'язане з виконанням завдань у ситуації, що постійно змінюється, при наявності різнобічних технік, що виникають у процесі гри, при тому що гра це форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) ситуацій, смислів, станів.

Гра на місцевості – комплекс завдань, які виконують здобувачі освіти в умовах тактичної обстановки, що вимагає від них напруження фізичних сил, моральної і психологічної стійкості. Проводиться, як правило, під час навчально-польових зборів та деяких етапів військово-спортивних ігор.

Військово-спортивна гра – вид ігрової діяльності військово-спортивного спрямування, у процесі якої застосовується і збагачується накопичений юнаками та дівчатами життєвий досвід, поглиблюються знання про військову службу, загальну дисципліну, уявлення про навколишній світ, формуються змагальні спортивні навички, необхідні їм для успішної майбутньої трудової діяльності, виховуються волеволі якості й організаторські здібності. Військово-патріотичні спортивні ігри є ефективною формою патріотичного виховання старших підлітків. Залучення до них сприяє підвищенню у здобувачів освіти рівня патріотичної вихованості, дає можливість отримати та поглибити відповідні знання, сформувати важливі уміння й навички, важливі для майбутніх захисників України, отримати новий цікавий досвід. Завдяки участі у військово-спортивних іграх старші підлітки отримують практико орієнтовані знання та навички, мають можливість

перевірити отримані знання у діяльності, спробувати себе в різних ролях, в індивідуальній і командній роботі. Участь у конкурсах та змаганнях дає можливість випробувати власні сили, проаналізувати свої слабкі та сильні сторони, розвинути волюві якості.

Зазначаємо, що правильний **вибір** методів займає важливе місце в загальному плануванні освітнього процесу і здійснюється у тісному зв'язку з добром усіх основних елементів навчання: мети, завдань, змісту, форм і засобів. Вибір сучасних та ефективних методів навчання є важливою складовою підготовки викладача до заняття.

Психологічна підготовка молоді до захисту України здійснюється протягом усього викладання предмета. Викладач повинен визначати тему заняття і його навчальні завдання з урахуванням фізіологічних особливостей та стану здоров'я. Навчальні питання теми заняття відповідно до програми викладач формулює так, щоб вони якомога більше розкривали зміст теми, полегшували її логічне і повне сприйняття юнаками, служили тезами для самостійної роботи значно спрощуючи її та скорочуючи час, необхідний для її виконання.

Викладання змісту навчального матеріалу передбачає поступове ускладнення та поглиблення теоретичних і практичних занять, засвоєння знань та набуття практичних умінь і навичок під час занять на базі закладу та проведення навчально-польових зборів.

Оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів освіти на заняттях «Захисту України» може здійснюватися за такими видами діяльності:

- засвоєння техніки виконання вправи (можливо, й окремо від прийому навчального нормативу);
- виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату);
- виконання навчальних завдань під час проведення заняття;
- засвоєння теоретико-методичних знань.

Найважливішим критерієм навчальних досягнень з предмета «Захист України» є вміння учнів виконувати передбачені програмою вправи та нормативи. Тому потрібно, щоб вивчення теоретичного матеріалу проходило максимально лаконічно з метою вивільнення часу на практичні дії.

Викладання змісту навчального матеріалу передбачає поступове ускладнення та поглиблення теоретичних і практичних занять, засвоєння знань та набуття практичних умінь і навичок під час занять на базі закладу та проведення навчально-польових зборів.

Слід звернути особливу увагу, що для досягнення максимальної інтенсивності занять потрібно комплексно застосовувати інноваційні технології та наявну в закладі освіти матеріально-технічну базу. Актуальним сьогодні є впровадження в освітній процес **інформаційно-комунікаційних технологій**. Обов'язковим має бути наявність в осередку комп'ютерної техніки, мультимедійного та програмного забезпечення. Саме за допомогою технічних засобів навчання є змога одночасно формувати як національно-патріотичні якості, так і розвивати компетентності з різних видів підготовки (моделювання військових конфліктів, військове орієнтування, спостереження, коригування).

Слід зауважити, що значною частиною занять з предмета «Захист

України» (до прикладу як тактична та стрілецька підготовки) для посилення ефективності освітнього процесу є вимога попередньої підготовки **спеціальних робочих місць**.

Для покращення організації заняття з використанням спеціально підготовлених робочих місць потрібно залучати здобувачів освіти у поміч викладачу. Кожне робочого місця здобувача освіти має мати спеціально розроблені інструкції щодо безпекових норм під час проведення заняття.

Наприкінці заняття викладач повинен підбити підсумки роботи, визначити характерні помилки й недоліки, надати завдання для самостійної роботи, зорієнтувати учнів щодо теми наступного заняття.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Важливим та обов'язковими є інструкції з безпекових норм для здобувачів освіти.

Важливим є те, що до затверджених правил безпеки під час освітнього процесу до занять із предмета допускаються тільки ті здобувачі освіти, які пройшли медичний огляд і не мають протипоказань щодо стану здоров'я.

Відповідальність за дотриманням учнями вимог безпеки на заняттях несуть викладачі предмета, які зобов'язані:

- вивчити зі здобувачами освіти норми та правила безпеки під час проведення занять, приймати заходи зі знання цих вимог та забезпечити постійний контроль їх дотримання;
- перевірити справність озброєння, військового майна та іншої техніки, яке виводиться (вивозиться) на заняття, особлива увага при цьому повинна бути звернена на засвоєння здобувачами освіти правил поведінки з ними;
- перевірити стан одягу, справність спорядження й засобів індивідуального захисту здобувачів освіти з урахуванням кліматичних умов;
- під час проведення занять з застосуванням військової техніки з озброєнням, на місцевостях лісосмуг, під час розташування табором та в інших пожежонебезпечних місцях вимагати від здобувачів освіти дотримання вимог пожежної безпеки;
- визначити маршрут руху у пішому порядку (маршрут руху транспорту) та порядок пересування (перевезення) здобувачів освіти до місць проведення занять;
- на заняттях використовувати тільки технічно справне навчальне обладнання, військове майно, що «для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі* в освітньому просторі (осередку) (...), а «для закріплення та відпрацювання практичних умінь і навичок обов'язковим є проведення *навчально-польових зборів* або *тренінгових занять*».

Тож рекомендуємо в освітньому осередку використання таких видів навчальних занять як:

Навчальне заняття: тренінг та навчально-практичне заняття, навчально-тренувальне заняття та навчально-польові збори.

Для повноцінного задовільнення потреб викладання предмета «Захист України» закладам освіти необхідно забезпечити дві основні інфраструктури: навчальну та практичну.

Навчальна інфраструктура осередку повинна мати такі зони :

- функціональна зона для відпрацювання практичних навичок з домедичної допомоги;
- лекторій;
- функціональна зона для відпрацювання навичок із застосування безпілотних систем, використання програм для планування бою тощо з використанням ПК;
- функціональна зона для зберігання обладнання, що використовується під час викладання;
- функціональна зона (майстерня) для виконання практичних завдань з інженерії, ремонту тощо безпілотних апаратів різного типу, в тому числі мультикоптерів FPV, а також за технічної можливості вивчення роботи засобів зв'язку та іншого електронного обладнання, що використовується силами безпеки і оборони (для закладів професійно-технічної освіти);
- санітарна зона;
- кімната для інструкторів.

Заклад освіти може самостійно визначати перелік функціональних зон осередку, враховуючи наявність простору, освітньої потреби здобувачів освіти та вимоги модельної / навчальної програми навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України».

При формуванні найменшого осередку простір створюється шляхом зонування відповідного кабінету для досягнення ефективного викладання всіх модулів програми навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України».

З метою створення належного навчального середовища, здатного забезпечити ефективну реалізацію практичних форм навчання, у 2025 році оновлено Типовий перелік засобів навчання та обладнання для забезпечення 43 викладання предмета «Захист України». Зазначені зміни затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2025 № 963, яким викладено в новій редакції Таблицю 1 Переліку. Оновлення передбачає перегляд позицій обладнання, деталізацію за призначенням (тренувальне, демонстраційне, симуляційне), а також врахування модульної структури модельної програми. Рекомендуємо керівникам закладів освіти, на базі яких створено Осередки, ознайомитися з оновленим переліком та враховувати його під час планування закупівель і організації освітнього середовища.

Для надання допомоги педагогічним працівникам у проведенні навчальних занять за певними модулями навчальної програми «Захисту України» можуть залучатися ветерани війни, представники органів сил безпеки оборони за погодженням з їх керівниками, представники інститутів громадянського суспільства. Ветерани війни, які виявляють зацікавленість у викладанні навчального предмета «Захист України», можуть скористатися

передбаченим механізмом професійної адаптації, що включає проходження відповідного підвищення кваліфікації та укладення тристороннього договору між закладом освіти, ветераном та структурним підрозділом з питань ветеранської політики. Такий формат взаємодії створює організаційне підґрунтя для офіційного працевлаштування ветерана на посаду педагогічного працівника та передбачає послідовне проходження етапів адаптації, супроводу й підвищення кваліфікації згідно з чинним законодавством. Детальніше з процедурою працевлаштування та вимогами до кандидатів можна ознайомитися у Методичних рекомендаціях, затверджених спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства у справах ветеранів України від 17.06.2025 № 868/483.

Для надання допомоги педагогічним працівникам у проведенні навчальних занять за певними модулями навчальної програми «Захисту України» можуть залучатися ветерани війни, представники органів сил безпеки оборони за погодженням з їх керівниками, представники інститутів громадянського суспільства. Ветерани війни, які виявляють зацікавленість у викладанні навчального предмета «Захист України», можуть скористатися передбаченим механізмом професійної адаптації, що включає проходження відповідного підвищення кваліфікації та укладення тристороннього договору між закладом освіти, ветераном та структурним підрозділом з питань ветеранської політики. Такий формат взаємодії створює організаційне підґрунтя для офіційного працевлаштування ветерана на посаду педагогічного працівника та передбачає послідовне проходження етапів адаптації, супроводу й підвищення кваліфікації згідно з чинним законодавством. Детальніше з процедурою працевлаштування та вимогами до кандидатів можна ознайомитися у Методичних рекомендаціях, затверджених спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства у справах ветеранів України від 17.06.2025 № 868/483.

З метою підготовки педагогічних працівників, які працюватимуть в Осередку, рекомендуємо пройти таким педагогічним працівникам підвищення кваліфікації у 2025/2026 навчальному році за Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08.2024. № 1151.

Окрім загальної програми підвищення кваліфікації, для педагогічних працівників, які викладають окремі модулі навчального предмета «Захист України», розроблено і рекомендовано до впровадження спеціалізовані типові програми підвищення кваліфікації. Зокрема, наказом МОН від 15.05.2025 № 736 затверджено програму підвищення кваліфікації за темою «Основи стрілецької та тактичної підготовки», яка охоплює практичні навички щодо використання стрілецької зброї, тактичного спорядження, орієнтування на місцевості та дій у малих підрозділах. Водночас наказом МОН від 06.05.2025 № 686 затверджено типову програму «Основи пілотування БпЛА мультироторного типу із системою FPV», що спрямована на формування у вчителів/вчительок базових та розширених компетентностей у сфері роботи з безпілотною авіаційною 44 технікою, яка впроваджується до змісту нового інтегрованого курсу.

Рекомендується враховувати зазначені програми при плануванні та відпрацювання практичних навичок в межах вивчення предмета може відбуватися під час навчання в осередку або шляхом проведення навчально-польових зборів. Рекомендуємо організовувати навчально-польові збори за умови їх проведення у 10 класі наприкінці навчального року. Тривалість зборів та форма їх проведення визначається закладом освіти, де створено Осередок. Для проведення практичних занять та навчально-польових зборів з навчального предмета «Захист України» можна використовувати базу закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ресурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а також інститутів громадянського суспільства.

Здобувачі освіти, які належать до чинних, згідно з законодавством України, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю або має інші обмеження, що поширюються на відпрацювання практичних навичок, передбачених програмою навчального предмета «Захист України», вивчають предмет за індивідуальним навчальним планом, який розробляє заклад освіти за поданою особистою письмовою заявою батьків (законних представників). Під час проведення занять з предмета «Захист України» відсутні вимоги до форми одягу викладача / викладачки та здобувачів освіти. Під час відпрацювання практичних навичок, що передбачають активні рухи, переміщення та пересування предметів, рекомендовано заохочувати здобувачів освіти носити зручний одяг та взуття, які не сковують рухів та не створюють ризиків травмування під час занять.

Викладачам навчального предмета «Захист України» рекомендовано використовувати такі інтернет-ресурси:

1. Навчальний курс «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів» (EORE) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eoreplatform.web.app/dashboard>
2. #ВБЕЗПЕЦІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://safe.edera.com/> 45 G7 Сили територіальної оборони
3. ЗСУ готові до спротиву / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sprotyvg7.com.ua/> ТССС / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tccc.org.ua/>
4. ВСЕ ПРО МІННУ БЕЗПЕКУ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bezpeka.info/>
5. Електронна військова бібліотека / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>
6. Курс тактичної медицини СБУ: протокол ТССС, алгоритми MARCH та PAWS/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=T58mNfJ1Y4c>
7. Курс «Застосування технологій в умПсихологічна допомога під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kmopsy.blogspot.com/p/blog-page_65.htmlовах війни» створено в межах проєкту «Victory Drones» за сприяння Центру підтримки

- аеророзвідки UAV101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prometheus.org.ua/learning/course/coursev1:Prometheus+UAV101+>
8. Інженер БПЛА. Базовий курс. Цикл відеолекцій на такі теми: класифікація дронів, будова дрона, поломки / ремонт, а також теорія – основи аеродинаміки, метеорології тощо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+UAV_EB101+2023_T3.
9. Інженерний курс «Народний FPV». Присвячений збірці 7-дюймового FPV дрона (базова будова, підбір інструментів, комплектуючих, пайка, збірка тощо). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prometheus.org.ua/course/coursev1:Prometheus+FPV101+2024_T1.

Методист НМЦ ПТО
у Чернівецькій області

Марина ВАСІЛЬЄВА